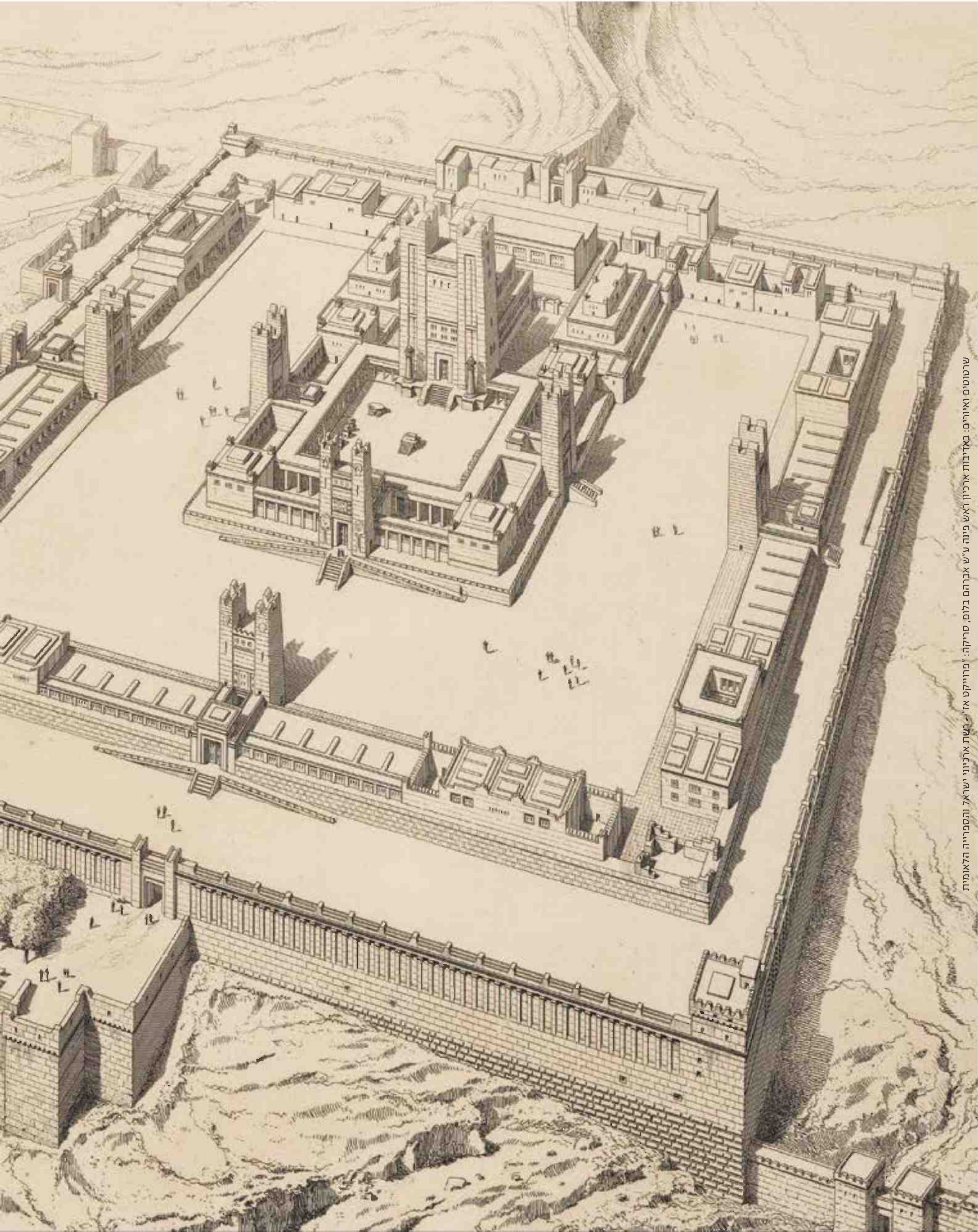

27.03x34.11	1/6	עמוד 28	מקור ראשון - דיוקן	09/2021	78713781-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

שרטוט ואיורים: באדיבות ארכיון ראש פינה ע"ש אברהם בלום, סריקה: 'פרוייקט אז' - רשת ארכיוני ישראל והספרייה הלאומית

26.63x33.33	2/6	עמוד 29	מקור ראשון - דיוקן	09/2021	78714029-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

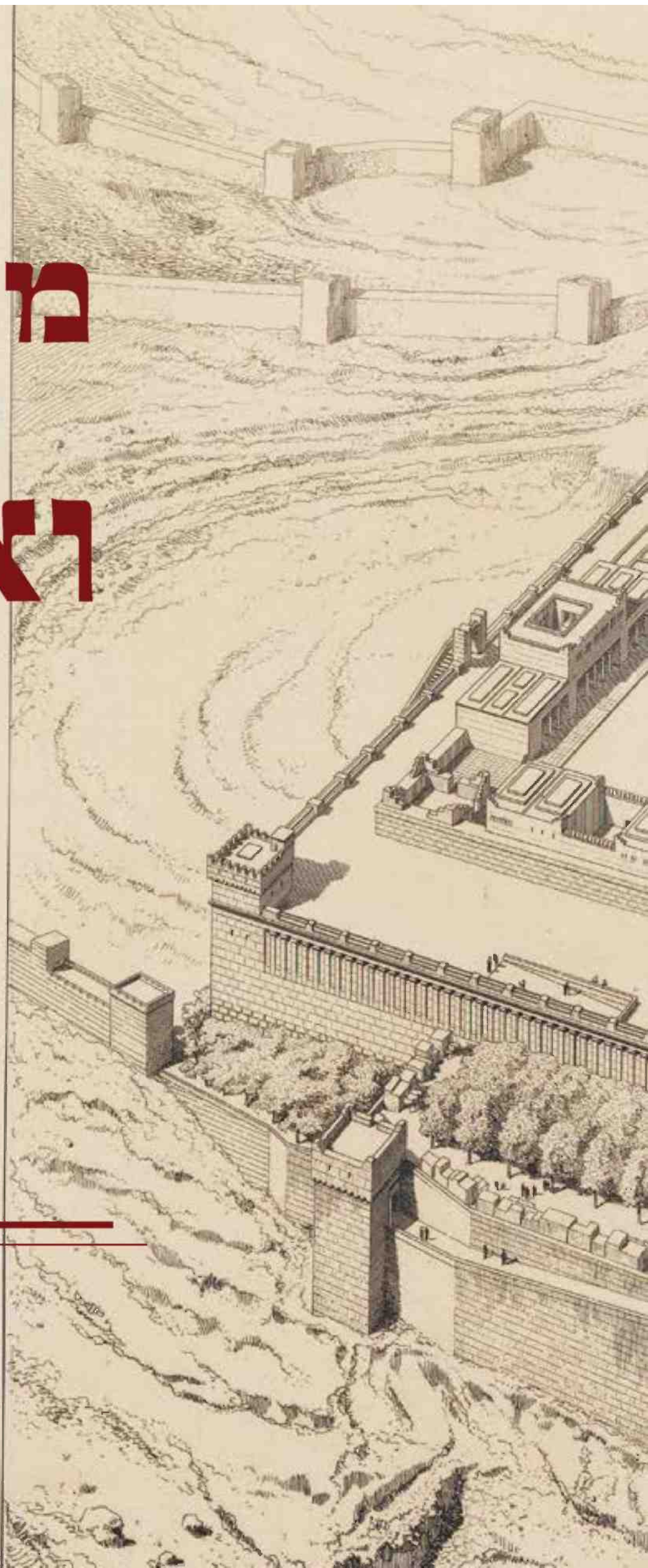
מי תכנן את בית המקדש השלישי לחנן הברון
רוטשילד, ואיך הוא נבנה דווקא בתל-אביב
ארנון סגל

28

מקדש יחזקאל ואדמונד

ממשרדי הנרייב הידוע בפריז, דרך
מושבות העלייה הראשונה ועד
הגימנסיה הרצליה בתל-אביב, מתחת
לפני השטח של הציונות עבר זרם
תת-קרקעי של תשוקה למקדש.
הוכחה נוספת לכך נשקפת מספר
אדריכלי עלום בן 132 שנה, שמציג
שרטוטים מרהיבים של הבית השלישי,
לפי הנחיות התנ"ך והתנאים הפיזיים
בהר הבית, וגם – אולי – בהזמנת הברון
עצמו. כך נראה חלום הדורות בעיני
רוטשילד ומייסדי אחוזת-בית, לפני
שויתרנו על כל הוותיקן הזה

← ארנון סגל

78713782-3	09/2021	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 30	3/6	26.53x32.84
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

התל'אביבים רצו עיר חילונית
נטולת הקשרים מכבידים
מהעבר. הנימנסיה הרצליה
ברחוב הרצל בתל'אביב הישנה

צילום: לע"מ

אחר קבריהם של מלכי בית דוד - חיפוש שעלה בתוהו. אבל על פי כמה עדויות וראיות מאותם ימים, נדמה ששאיפותיו הרחיקו לכת הרבה מעבר לכותל ולעיר דוד.

מכרז המקדש

"כראות הבארון ארמון רוטשילד בפעם הראשונה את הכותל המערבי - הגבוה, הקורר והמפיל אימה באבניו הגדולות והאילמות; בראותו אצל הכותל, שריר בית המקדש, את היהודים המתקבצים מכל קצווי תבל בבגדיהם השונים והם מדברים בשפות שונות, יהודים זרים ומוזרים איש לחברו - חרדים וחופשיים בדעות, יהודים שאינם מבינים איש את שפת אחיו, והכותל מתנשא מעליהם כעד אילם שהיינו לפנינו עם ככל העמים; בראותו כל אלה, עלה ברעת הנדרי הרעיון הנעלה ביותר והוא: להקים מחדש את בית המקדש".

את הדברים האלה כתב עיתונאי הארץ יעקב יערי-פולסקין בספרו "חולמים ולוחמים", שנדפס ביפו בשנת 1922 - כשהברון עודנו חי, בן 77 ופעיל למדי. יערי-פולסקין המשיך שם וקושר לעניין שאיפותיו של הברון את הספר שהעניק למושב: "בבקר לפני כמה שנים את בית הספרים בזכרון-יעקב הראה לי המנהל ספר אלבום גדול מאוד בעל שלושים דף. מהספר הזה נמצאות שלוש קופיות (עותקים - א"ס). האחת היא במוזיאון הפריז, השנייה בספרייה הפרטית של הברון והשלישית בבית הספרים בזכרון-יעקב, מתנה מאת הברון למושב החביבה. על דפים אלה מהנייר הכי יקר מצאתי תוכניות ורשימות אומנותיות מאת הארכיטקטים היותר גדולים, תוכניות ורשימות לבניין בית המקדש

ספר קצר ומצהיב בצרפתית מלמד משהו מסעיר על כוונותיו של הברון ארמון ג'יימס דה-רוטשילד, אבי היישוב. הספר הזה, "המקדש בירושלים" שמו, ולצידו כמה וכמה ראיות נסיבתיות ורמזים נוספים, מעידים שלנדיב הידוע היו תוכניות מסמרות שיער: לרכוש את רחבת כיפת הסלע שבהר הבית ולבנות שם מחדש את בית המקדש.

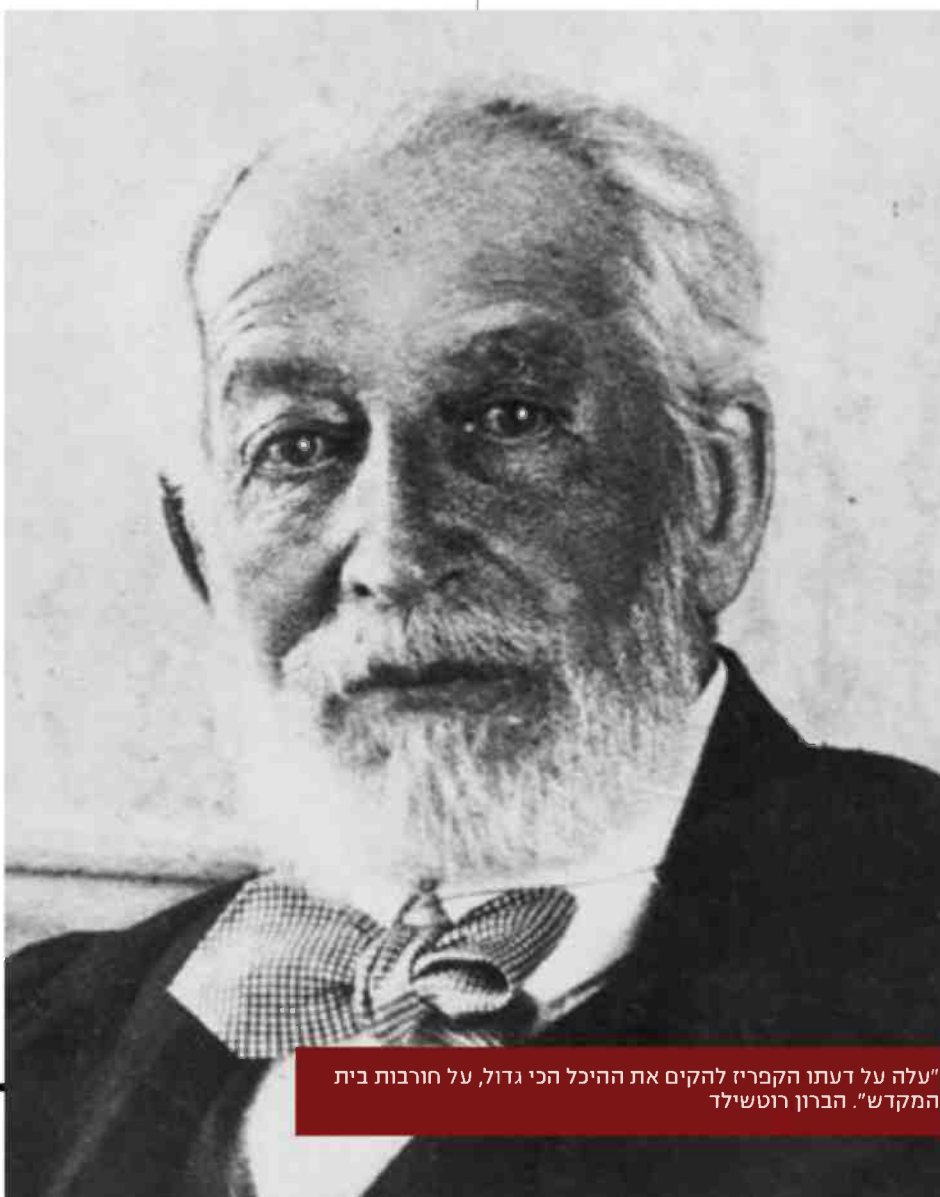
עותק אחד של הספר אותר בשנת 2006 בארכיון ראש-פינה, ועותק אחר היה ידוע עוד קודם לכן בארכיון זכרון-יעקב. ההקדשות שבראשם מספרות שהספרים הללו הוענקו לשתי המושבות על ידי הברון. לפי לירון גורפינקל, מנהלת הארכיון בזכרון-יעקב כיום, עותק נוסף - שאבד מאז - שלח הברון כנראה לראשון-לציון, שכמו שתי האחרות הייתה אז תחת חסותו וחסות פקידיו. ככל הידוע קיימים כיום רק חמישה עותקים מקוריים של הספר: השניים של ראש-פינה וזכרון-יעקב, אחד נוסף במוזיאון הלובר בפריז, עוד אחד בכספות של משפחת רוטשילד, ועותק חמישי ואחרון שוכן בספרייה הלאומית בירושלים.

"מוקדש לקולוניה... על ידי האדון הברון ארמון דה-רוטשילד, פריז, 21 בספטמבר 1898", כך נאמר בהקדשות. הן לא נכתבו בידי הנדיב עצמו: לפי אתר הספרייה הלאומית, עובדי ארכיון רוטשילד באנגליה הצליחו לזהות בהן את כתב ידו של אליהו שייד, המפקח הראשי על מושבות הברון, שישב בפריז ונהג לבקר בארץ ולתור בה. הספר ראה אור בהוצאת ליבררי האכט ושות', שמושבה בשדרות סן ז'רמן 79 בפריז, ובשיתוף החברה הצרפתית ללימודי היהדות. מראש הורפס רק בעותקים ספורים; הוא לא נועד כנראה להיות רכימך, אלא לסייע לבוני בית המקדש השלישי בהר הבית להפוך את חלום הדורות למציאות. רוטשילד לא חיבר את הספר, אבל נראה שהוא שמימן אותו. הכותבים היו שני חוקרים צרפתים לא יהודים: האדריכל והיסטוריון האדריכלות שארל שיפיה (1835-1901), והארכיטולוג איש אוניברסיטת הסורבון ז'ורז' פרו (1832-1914). עוד קודם לכן הספיק הצמר הזה לחבר סדרת ספרים ארכיטולוגיים-היסטוריים על העולם הקדום, סוגה אהודה מאוד באירופה בעת ההיא. כרכי הסדרה הוקדשו בין השאר לאשור, לפרס, למצרים, לרומא, ליוון וגם לאזור יהודה. לפי אחת הגרסאות, רוטשילד ביקש לרתום את שני המומחים לטובת מיזם מטורף מעט שעלה בדעתו כשביקר לראשונה בארץ ישראל. במסעו באביב 1887 פקד הברון את סמטת הכותל המערבי הדחוסה, ובאותה הזדמנות ניסה לרכוש את שטח הכותל לטובת העם היהודי, אולם נכשל. במקביל קנה חלקת קרקע לא הרחק משם, בעיר דוד, וציווה לערוך בה חיפוש

מתוך "חולמים ולוחמים", מאת יעקב יערי-פולסקין: "הארכיטקטים ברצונם להחיש ולהמציא לברון ככל אחד את תוכניתו נסעו ועברו על פני העולם, בחנו היכלי תפילה היותר חשובים לנוצרים, היהודים והמושלמים, וביקרו גם את מסגד עומר ואת הכותל המערבי. ועל פי גזרות הבנייה... ערכו את תוכנית בית המקדש"

בירושלים על מקום הכותל המערבי". למה העניק רוטשילד את ספר המקדש דווקא למושב? שלו? אולי חשב שאנשיהן - יהודים שברובם היו עדיין שומרי תורה ומצוות, וששילמו מחיר אישי בלתי נתפס כדי לבוא לארץ השוממה ולהגשים את חלום הדורות היהודי - יבינו ללבבו בחתירתו אל פסגת החלומות היהודיים. יערי-פולסקין הכיר שלושה עותקים של הספר, והעותק שבראש-פינה נדרש להמתין בסבלנות עוד יותר משמונים שנה לפני שאותר. בכל אופן, דבריו של העיתונאי מעוררים תהיות: האומנם תכנן הברון לייסד את הבית השלישי בכותל דווקא? האם סבר, כמו יאיר לפיד, שהכותל המערבי הוא המקום הקדוש ביותר ליהודים?

צילום: גטי אימג'ס

"עלה על דעתו הקפריץ להקים את ההיכל הכי גדול, על חורבות בית המקדש". הברון רוטשילד

78713783-4	09/2021	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 31	4/6	26.72x29.8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

שרטוטים ואיורים: באדיבות ארכיון ראש פינה ע"ש אברהם בלום, סריקה: "פרויקט אז" - רשת ארכיוני ישראל והספרייה הלאומית

כפי שנראה בהמשך – לא בטוח. בינתיים נשוב ליערייפולסקין המעלעל בעותק שבספריית זכרון יעקב, לפני כמאה שנה: "מצאתי בתוכניות את המראה הפנימי של בית המקדש החדש, את מראהו החיצוני, את תבנית החצר ועוד – הכול על פי התיאור שבתנ"ך". הוא היה משוכנע, וזה גם הרושם שהעניק לו הממונה על הספרייה, שהספר לא נועד רק לשחזור עיוני-מחקרי-ניטרלי של היסטוריה אדריכלית; מאחוריו עמדה כוונה מוחשית. "מנהל בית הספרים סיפר לי את תולדות ספר זה", המשיך. "אחרי שהברון פיזר מיליונים רבים לטובת המושבות עלה על דעתו הקפריזי (השיגעון – א"ס) להקים את ההיכל הכי גדול, אומנותי, מודרני על חורבות בית המקדש. ההיכל צריך היה לאחד את אומנות הבנייה המודרנית עם תוכנית המקדש העתיק. "הברון הזמין ארכיטקטים היותר טובים והציע לפניהם הצעתו. הארכיטקטים ברצונם להחיש ולהמציא לברון כל אחד את תוכניתו נסעו ועברו על פני העולם, בחנו היכלי תפילה היותר חשובים לנוצרים, היהודים והמושלמים, וביקרו גם את מסגד עומר ואת הכותל המערבי, ועל פי גזרות הבנייה של ההיכלות השונים ערכו את תוכנית בית המקדש. לפרס ראשון זכה ארכיטקט צרפתי". הזוכה המאושר במכרו של הברון היה שארל שיפיה. את הספר הוא הוציא לאור עם עמיתו ז'ורז' פרו בשנת 1889, לרגל תערוכה שהתקיימה בפריז. יש לשער שהייתה זו התערוכה בה"א הידיעה – "התערוכה העולמית" שהתקיימה בעיר לרגל מלאת מאה למהפכה הצרפתית, ולכבוד הוקם גם מגדל אייפל.

גרסה אחרת, מלהיכה הרבה פחות, טוענת שרוטשילד לא מימן את הספר שהוציאו שיפיה ופרו, אלא רק גילה אותו כשביקר בתערוכה

העולמית. לפי הגרסה הזו, הברון התרגש למראה התוכניות המפורטות של המקדש, ורכש כמה עותקים בעבור המושבות. רוטשילד עצמו עלה להר הבית לפחות פעמיים. בפעם הראשונה זה קרה באייר תרמ"ז, אפריל 1887, בעת ביקורו הראשון בארץ. במהלך שהותו בירושלים סייר הברון באתריה ההיסטוריים של העיר בחברת נציגו בארץ נסים בכר, מנהל בית הספר כי"ח, אבל להר עלה בגפו – וכניסתו לשם גרמה מורת רוח ליהודי העיר. "ורק על זאת יזעף לב החרדים לדבר ה', על בקרו במקום המקדש", מתאר יעקב גולדמן בעיתון "הצפירה", ג' בסיון תרמ"ז. "כל המקום שביקר הבאראן (הברון) היה בלוויית האדון נ' בכר, ולא זוה ידו מתוך ידו, ובנואם במקום הקודש עמד בכר תחתיו ורק הבאראן לברו נכנס, ובצאתו שאל את פי בכר על הישארו מבחור, ויען כי אסור לנו לבוא גם בזמן הזה במקום המקדש. 'לו ידעתי – ענה הבאראן – כי עתה הוקרתי גם אני רגלי מלכת שמה'". האומנם לא ידע הברון עד אז על האיסור לעלות להר הבית בטומאה? לא בטוח. מכל מקום, ב־1914 שוב ביקר רוטשילד בהר, ועורר תרעומת גדולה לא פחות. בכ"ז באדר תרע"ד כתב עליו הרב אברהם יצחק הכהן קוק משפטים שמצוטטים עד עצם היום הזה נגד היהודים העולים להר הבית: "ליבי נמחץ מאוד מפני חילול השם של היותו במקום המקדש, וביותר על מה ששום איש לא העיר אותו שהוא דבר אסור. פגימה אחת בקדושת מקום בית חיינו עולה לנו על כל מיליונים של יישובים מעשיים. ואף על פי שלא הפסיד בכל זאת את עברו הגדול בתור מייסד היישוב, ובשוגג או בדרך שהכול הוא בשגגה בא מעשה לידו, וד' הטוב יכפר".

החוקר הרב הלל בן־שלמה, מוותיקי

שני עמודי הענק המשורטטים בחזית המקדש בספר, יכין ובועז, בלטו מאוד גם בחזית הגימנסיה, כשביניהם שער ענק כפתחו של אולם – היכל המקדש. הנחת אבן הפינה לבניין נעשתה בעשרה באב תרס"ט, 28 ביולי 1909, במעמד מתקן לחורבן הבית

הפעילים במאבק למען הר הבית, טען במאמר שפרסם בעבר כי רוטשילד עלה להר ואף למקום המקדש עצמו לא כדי לטייל באתר היסטורי, אלא מתוך מטרה יהודית ממוקרת – להשיב את המקום לבעלות עם ישראל, בכל סכום שיירדש. כך לשיטתו של בן־שלמה עשה גם מונטיפיורי, עוד לפני רוטשילד. גם אם נאלצו לספוג ביקורות קשות, ואולי אף להסתכן בחרמות, לא יכלו שני הנדבנים לגלות את מטרת בואם האמיתית למקום הקדוש בעולם. "יש מי שהתבטאו בשלילה כלפי העלייה של מונטיפיורי ושל הברון רוטשילד להר, לאור כניסתם למקום המקדש עצמו", הסביר הרב בן־שלמה. "אך אילו ידעו את האמת, מסתבר שהם לא היו מתבטאים כך. כי מהצטרפות כמה מקורות נראה שהעליות האלו להר הבית היו לצורך גאולת המקום ובדיקת אפשרות ההקדשה בימינו. בספר שכתב הרב ישראל אריאל על הרב קוק הוא מסכים לדעתי ומוסיף שאם הרב קוק היה מודע לכך שזו הייתה מטרת העלייה, הוא בוודאי לא היה מתבטא באופן נחרץ נגד כניסתו של הברון למקום המקדש".

לפי יערייפולסקין, רוטשילד לא הסתפק בסיור מקדים, אלא ניסה לפתוח במשא ומתן עם עבדול חמיד השני, שליט טורקיה בשנים 1876-1909. "הברון פנה על ידי בא כוחו בבירת טורקיה אל עבדול חמיד בנוגע לרישיון – חלף מיליונים אחדים כמוכן – להקים את ההיכל בירושלים", כותב יערייפולסקין. "הסולטן הערום לא נתן לו את הרישיון. הוא פחד מפני הערבים הדתיים בעלי ההשפעה במזרח, וגם מפני תנועה דתית גדולה של יהודים שתיהפך אולי למדינית, לקרוע את ארץ ישראל מטורקיה".

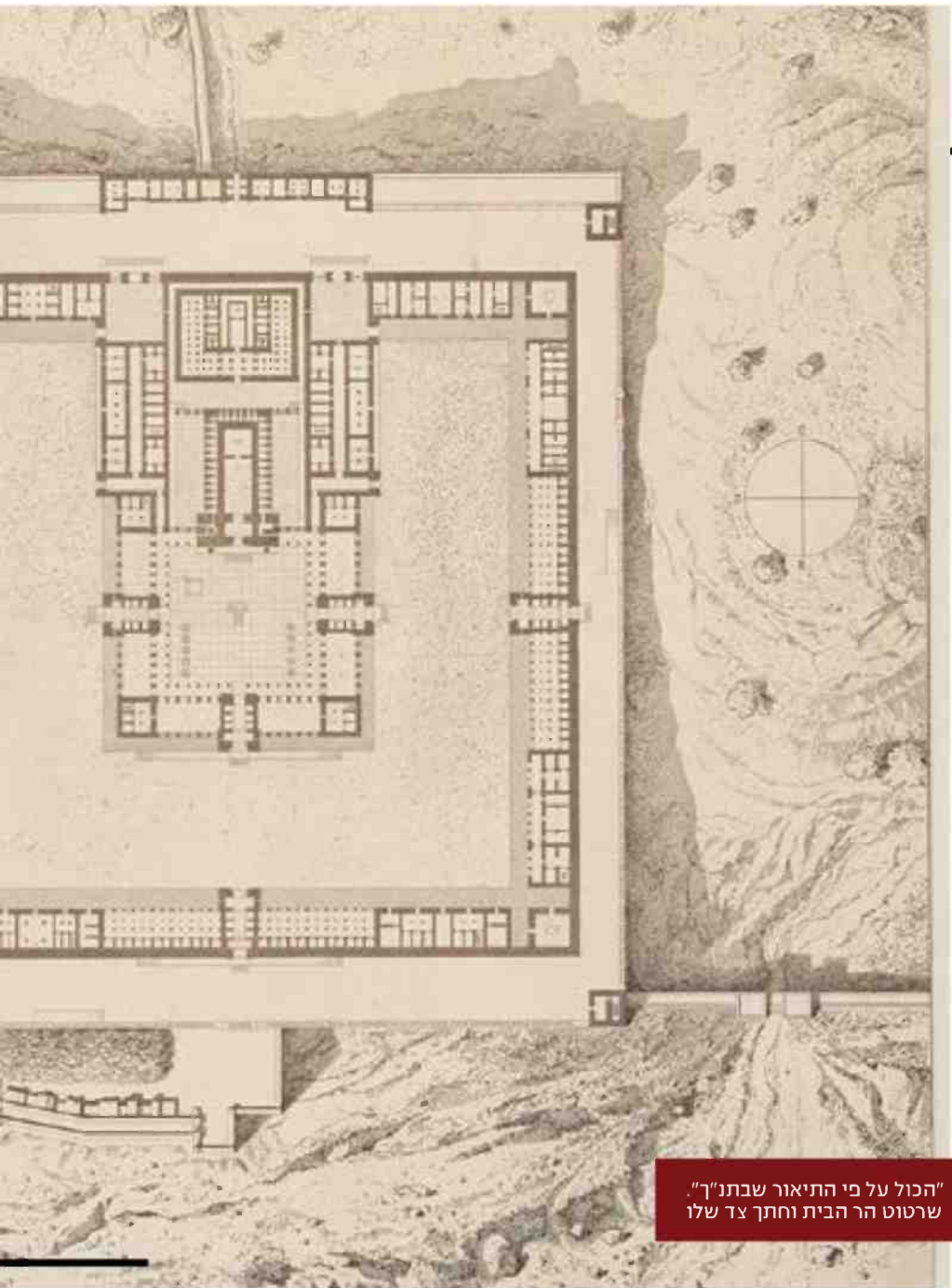
אדמה וארזים

"ספר מקדש ירושלים ובית יער הלבנון – שחזור לפי ספר יחזקאל וספר מלכים", כך מכריזה בצרפתית כותרתו של ספר התוכניות הנאה. בהקדמה שכתבו קובלים שיפיה ופרו על שקדומיהם לניסיונות השחזור של המקדש היהודי החרב, פשוט העתיקו את המקדשים ואת הסגנון העתיק שהכירו מיוון ומרומא. גם כאשר השכילו לפנות אל האדריכלות המזרחית תיכונית הקדומה, חיפשו את ביטוייה במקדשים האליליים המוכרים של המצרים הקדמונים, הפיניקים והבבלים. המקדש היהודי היה שונה מכל אלו, קבעו שיפיה ופרו. אולי דמה קצת למקדשים פיניקיים, הסכימו ברוחק, אך בכל מקרה, כדי לשאוב את המידע על מראהו יש לפנות אל הטקסטים המקוריים בתנ"ך – בספרי מלכים, יחזקאל ודברי הימים.

זה בדיוק מה שעשו שני המחברים הצרפתים, לתפיסתם. הנספח, החלק המעניין יותר בספר הקצצר, מציג שרטוטים של מבנה בית המקדש ושל "בית יער הלבנון" המפואר שבנה שלמה לפי ספר מלכים א', פרק ז'. השרטוטים כוללים חזיתות ופרטים אדריכליים דוגמת עמודים, עיטורים, כותרות, שערים וכיוצא באלה. הפרק הראשון בספר מפרט את תולדות המקדש, המבנים בסביבתו והטופוגרפיה של הר הבית, כפי שנגלתה לעיני בני המאה ה־19 ותועדה בכתביהם. כן, שיפיה ופרו התבססו לא רק על הטקסטים הקדומים, אלא גם על נתוני השטח לפי המידע העדכני ביותר בתחום. בספר מופיעה למשל מפת בורות המים של הר הבית, שהתגלו,

78713784-5	09/2021	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 32	5/6	26.94x33.61
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

"הכול על פי התיאור שבתנ"ך".
שרטוט הר הבית וחתך צד שלו

בירושלים ומבני ציבור נוספים. עם הקמת אחוזות־בית הביא איתו ברסקי את מייסד "בצלאל" בוריס שץ לתכנן את הגימנסיה, והשניים ביקשו ליצור מבנה בסגנון ארצי־ראלי חדש. לשץ היו כידוע חלומות משלו על הקמת הבית השלישי, חלומות שהעלה על הכתב בספרו "ירושלים הבנויה". בספר הזה, שראה אור ב־1918, הוא מתאר את ארץ ישראל כפי שחשב שתיראה מאה שנה אחר כך, ב־2018 – כשכל מרכז הארץ הוא מקדש אמנות עצום. גם יעקב יערי־פולסקין, סספרו "חולמים ולוחמים" הוא המקור העיקרי לידע על שאיפות המקדש של הברון, השתתף בבניית הגימנסיה הרצליה. וכשזה הרכב המתכננים, אך מתבקש שיהיה לכך ביטוי גם במבנה. אף שהגימנסיה הייתה מיומה הראשון מוסד חילוני טהור, צורתה החיצונית ביקשה לשרר כי זהו הבית השלישי. למשל, בקצהו של כל אחד משני הצריחים בחזית, הוסיפו ברסקי ושץ ארבע קרניים, סמל לקרנות המזבח. אגב, ב־1913 פנה רבה של יפו הראי"ה קוק להנהלת הגימנסיה, וביקש "שבהטיוול שייצרך לתלמידי הגימנסיה לירושלים, יאחזו איזה אמצעים שעל ידם לא יחולל כבוד הדת וכל קודש, למשל חילול שבת בייחוד בפרהסייה, ואיסור

צילום: לע"מ

מקדש בירושלים
בתל־אביב. הרצל

המקדש, יכין ובעז, בלטו מאוד גם בחזית הגימנסיה, כשביניהם שער ענק כפתחו של אולם – היכל המקדש. ואכן, בניין הגימנסיה נוסד בזמנו כמעין מקדש חדש. קרבצוב מציין שהנחת אבן הפינה התקיימה בעשרה באב תרס"ט, 28 ביולי 1909, כמעין תיקון לחורבן הבית המצוין בתשעה באב. מנחם שינקין, ממייסדי אחוזות־בית ומי שהציע לה את השם תל־אביב ("בשם זה הביע מנהיגנו הרצל את תקוות עתידנו בארץ ישראל. לשם תל־אביב יש צלצול מקומי, ערבי, וכל יושבי הארץ יתרגלו בו קל מהרה"), נאם בטקס ברוח הזו ממש: "הננו מניחים יסוד למקדש מעט, שממנו יצאו בעוד דור, או דורות אחרים, גיבורי ישראל. אחרינו יבואו דורות אחרים ויניחו אבן על אבן, אבן על אבן ושרדה על שדרה, עד שיבנו את המגדל הלאומי הגדול שראשו בשמיים", התפייט שינקין, שהיה גם חבר בהנהלת המוסד החדש. במגילה שהוטמנה ביסודות המבנה נכתב: "בעשירי לחודש מנחם אב, שנת חמשת אלפים שש מאות שישים ותשע למניין בני ישראל, בשנת אלף שמונה מאות ארבעים ואחת לחורבן בית המקדש". מתכנן הבניין היה האדריכל יוסף ברסקי, שבנה לימים את בית החולים ביקור חולים

יהושפט פופ, מנהל הארכיון הראשי־פינה: "מדובר באוצר יקר מאוד. כדובר צרפתי, חקרתי את הספר מכלי ראשון. בשנת 2013 הבאתי אותו ברכב הישן שלי לספרייה הלאומית בירושלים, עם הרבה יראת שמיים ותפילות, ושם שחזרו את הספר בצורה מדהימה"

מופו ונחקרו בידי חוקרי התקופה ההיא – צ'רלס וורן, צ'רלס וילסון, קונרד שיק, קלוד קונרד, ארמטה פירוטי ואחרים. לפי המפה הזו, ולפי תגליות נוספות שזרמו אז בשטף מפלשתינה, הכינו שני הכותבים את הצעתם האדריכלית לבית השלישי.

באופן משונה ואבסורדי, בכל הנוגע להיבט התתי־קרקעי של ההר גם אנו בימינו מסתמכים באופן בלעדי כמעט על התיאורים מהמאה ה־19. אין ספק שבשלהי התקופה העות'מאנית הגישה למסתרי הר הבית הייתה חופשית יותר מאשר בימי שלטונה – לפחות להלכה – של מדינת ישראל במקום. ב־1889 זה היה מידע טרי ואילו היום הוא ישן נושן, אבל מידע נוסף לא הגיע כמעט מאז.

"עד לאחרונה", כתבו שני המחברים בהקדמה לספר, "בעקבות החומרה שבה המוסלמים אסרו על נוצרים את הכניסה לחראם־א־שריף (כינויו המוסלמי של הר הבית – א"ס), היה לנו מושג מעורפל ביותר על צורת השטח שעליו נבנה בית המקדש. כיום יש מקורות למכביר; אין איש שאינו מבין שתנאי כל יעבור במפעל מסוג זה הוא ידע מדויק של הטופוגרפיה. לכן מומלץ קודם לתאר את המקום בירושלים, ובהמשך לקבוע את מיקום בית המקדש".

בפרק השני בספר מוצגת השיטה המרעית שהכותבים נסמכו עליה בבואם לשחזר את מראה המקדש. בפרק השלישי מתואר בית המקדש הנזכר בספר יחזקאל, כולל השלמת פרטים שאינם מובאים או אינם ברורים דיים בתיאור התנ"כי הסתום למדי. הפרק הרביעי מוקדש לבית יער הלבנון, המבנה שהקים המלך שלמה מארזי לבנון, בערך במקום שניצב בו כיום מסגד אלי־אקצה. "קרקע בית המקדש של המלך שלמה הייתה בגובה 735 מטר מעל פני הים", קובעים לבסוף שיפיה ופרו נחרצות, ומגיעים למסקנה החלטית: האתר המכונה בימינו הר הבית הוא אכן מקום המקדש.

ובתפקיד הבית: הגימנסיה אף שרוטשילד נכשל בנסותו לבנות מחדש את הבית השלישי, או אפילו לרכוש שטח כלשהו בהר – אם אומנם ביקש לעשות זאת – המורשת שהותיר באמצעות הספר השאירה את חותמה. לא בירושלים, אלא דווקא בתל־אביב. ד"ר סרגיי קרבצוב מהאוניברסיטה העברית טוען שהמבנה המקורי של הגימנסיה הרצליה, שנוסד בתל־אביב בשנת ייסוד העיר, תוכנן בהשראת תרשימי המקדש בספרו של הברון. שני עמודי הענק ששיפיה שרטט בחזית

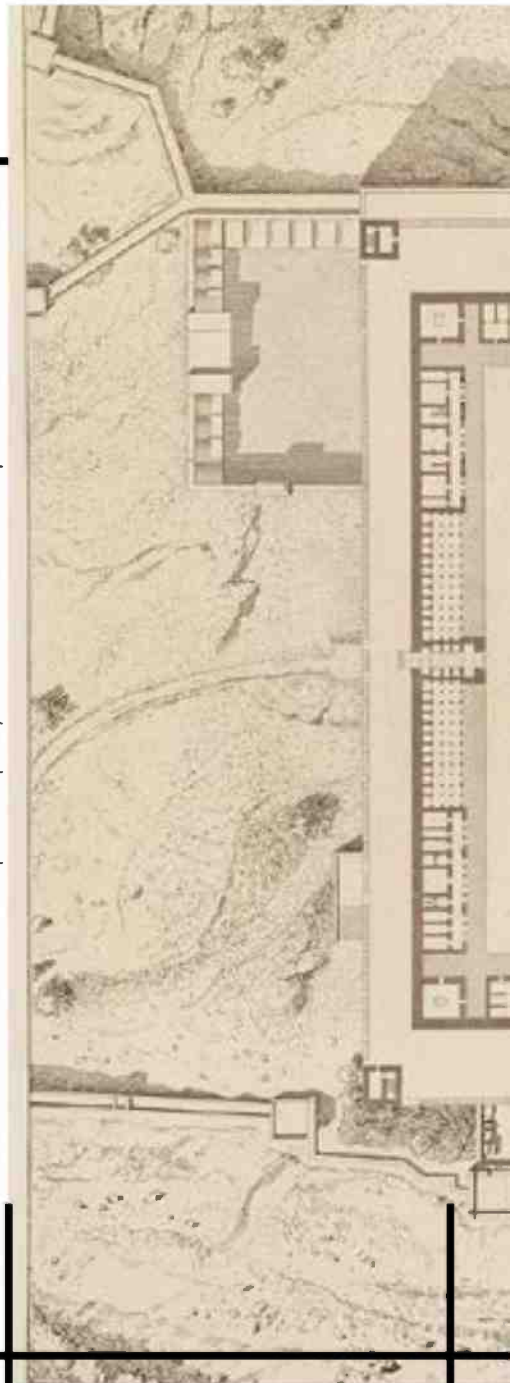
בערך במקום שניצב בו מסגד אלי־אקצה. שרטוט "בית יער הלבנון" המלכותי בספר

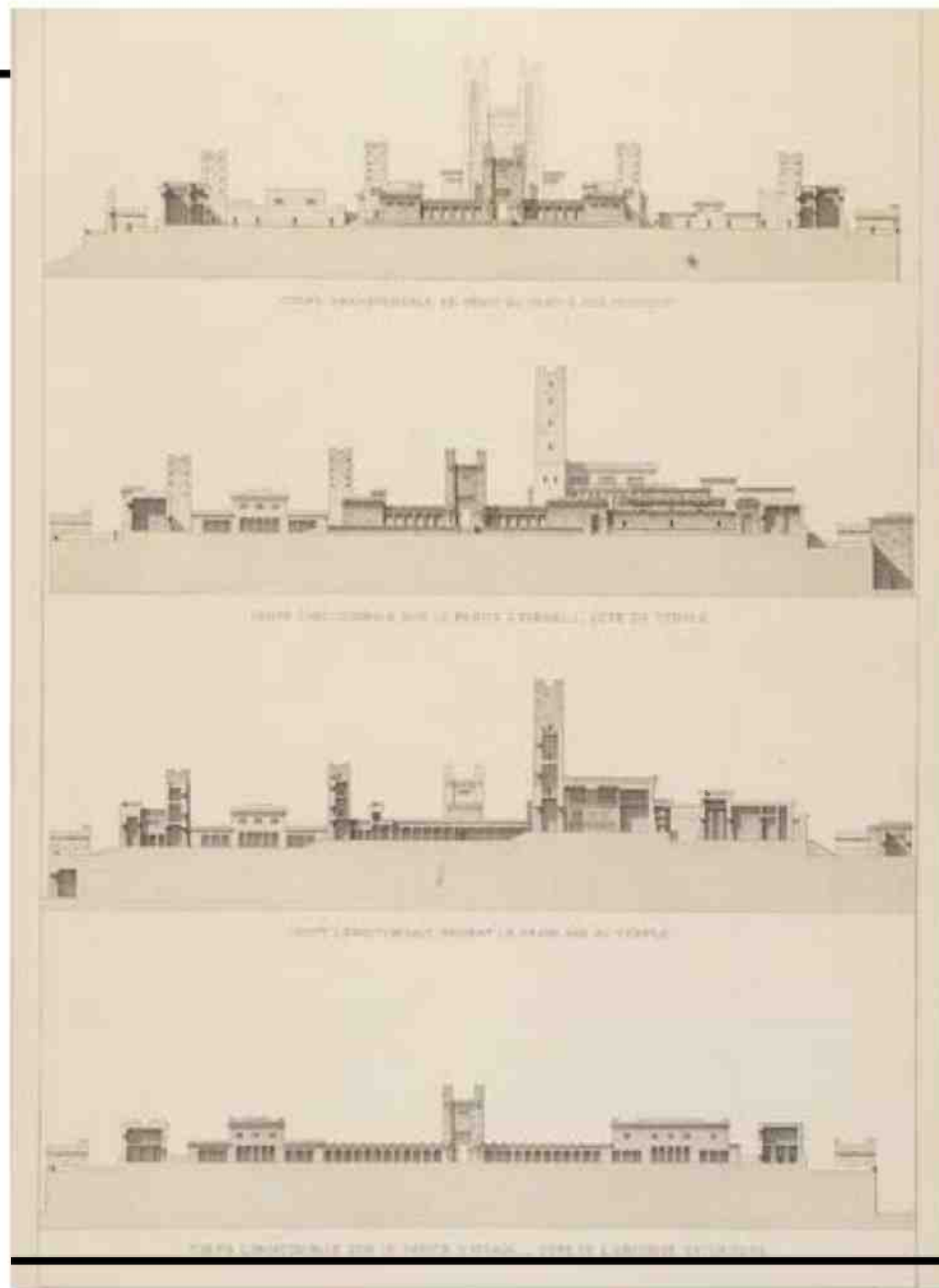
78713785-6	09/2021	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 33	6/6	27.16x33.75
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

שרטוטים ואיורים: באדיבות ארכיון ראש פינה ע"ש אברהם בלום, סריקה: "פרויקט אז" - רשת ארכיוני ישראל והספרייה הלאומית

השרטוטים בספר התבססו גם על הטופוגרפיה המקומית. בספר מופיעה, למשל, מפת בורות המים בהר הבית, שמופו בידי חוקרי התקופה. באופן משונה ואבסורדי, בכל הנוגע להיבט התת־קרקעי של ההר גם אנו בימינו מסתמכים על התיאורים מהמאה ה־19

הכניסה למקום המקדש".
הקמת הגימנסיה דווקא בקצה רחוב הרצל – העורך הראשי של תל־אביב הקטנה – נועדה להפוך אותה לבניין המרכזי בעיר. חוזה המדינה עצמו מזכיר בספרו אלטנוילנד את המקדש היהודי העתידי לקום מחדש במדינה שבדרך, ורק מתבקש שהעיר שנקראה על שם ספרו תציב במרכזה מקדש כזה. המבנה ההוא כבר מזמן אינו עומד על תילו, כידוע. ב־1959, במלאת חמישים להנחת אבן הפינה לבניין הגימנסיה, החריבה אותו העירייה בחמת זעם. ב־1965 נחנך על מקומו מגדל שלום מאיר – גורד השחקים שלאורך 34 שנים היה הגבוה בישראל, וב־12 שנותיו הראשונות היה גם הגבוה במזרח התיכון. אולי אליו התכוון שינקין כשדיבר על "המגדל הלאומי הגדול, שראשו בשמיים".
לאחר בניית מגדל שלום, רחוב הרצל לא הסתיים עוד במבוי סתום כפי שהיה במשך יובל, אלא המשיך הלאה מעט, לרחוב מונטיפיורי ולרחוב קלישר, בכביש חדש שעבר מתחת למגדל. קטיעת רחוב הרצל באיבו הייתה אחת הסיבות הרשמיות להריסת הגימנסיה, ולא פחות מכך הוטרדה העירייה מהתפוררותו המהירה של הבניין, שנבנה מאבן כורכר חולית לא עמידה במיוחד. אבל הייתה גם

סיבה לא רשמית: התל־אביבים לא רצו בית מקדש בלב העיר שלהם. אחרי הכול, כפי שאמר משה דיין עם שחרור הר הבית – מי צריך את כל הוותיקן הזה? הם רצו עיר חילונית, ללא ההקשרים המכבידים מהעבר ששץ וברסקי הכריחו אותם להעמיס על גבה.
הנהלת הגימנסיה ניסתה להתמקח, וביקשה שלפחות חזית הבית השני שלה, שהוקם ברחוב ז'בוטינסקי, תהיה זהה לחזית הבית הראשון. אולם העירייה והאדריכלים שחלמו על תל־אביב מודרנית סירבו מכול וכול לדרישה. במכתב לראש העירייה חיים לבנון, קבעה קבוצת אדריכלים כי השאיפה להעתיק את החזית הישנה לבניין החדש היא "שעטנו של מרכו בניין פסול המחזיק בצידיו אגפים מודרניים. הלא נבוש?". מראש העיר הם תבעו "להיות המבצר, לעמוד בפני פורענות זו, ובדרך הרבה: שפר העיר או כערה".
החרבת הגימנסיה בלי להותיר זכר למבנה הישן עוררה זעזוע ציבורי, ואף חוללה מפנה בתפיסת שימור המבנים בארץ. המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הוקמה אומנם כמה עשורים לאחר מכן, אך כתוצאה נלווית של גלי ההרף מההרס ההוא. כאות לכך בחרה המועצה בחזית הגימנסיה הישנה לסמלה.

פגימה אחת בקדושה עולה על מיליונים של יישובים. הרב קוק

ב־2005, לרגל שנת המאה להקמת הגימנסיה, החליט ארגון הבוגרים שלה להציב בחזית משכנה הנוכחי שער מתכת ברמות חזית הבניין המקורי.

השכן של מגילת העצמאות

מה חושבים היום במושבות הברון על תוכניותיו של המייסד? האם באמת ביקש לבנות את בית המקדש מחדש? מאיר שוורץ, מדריך טיולים ותושב זכרון־יעקב החוקר את תולדות המקום, לא פוסל את הרעיון. לדבריו, התורה הייתה קרובה לליבו של רוטשילד הרבה יותר משנהוג לחשוב. "ב־1893, כשהברון ביקר בזכרון־יעקב, הוא קרא לאמהות להקפיד מאוד על חינוך ילדיהן כדי שישמרו מצוות: 'שלחנה את בניכן ובנותיכן בכל יום לבית הספר ללמוד עברית, וידעו את התורה המכילה בתוכה מלבד חוקים ומצוות גם מוסר ומידות נעלות. התרגלנה אתן ובנותיכן להתפלל בכל יום'", מצטט שוורץ. "שמירת התורה הייתה חשובה בעיניו מאוד, וייתכן שזה התבטא גם בעניין המקדש".
יהושפט פופ, מנהל הארכיון בראש־פינה, מספר שאנשי המקום שומרים על ספר המקדש כעל בבת עינם: "מדובר באוצר יקר מאוד, ולכן הוא נמצא כיום במקום שמור בראש־פינה. כדובר צרפתית, חקרתי אותו מכלי ראשון. בשנת 2013, בהחלטת המועצה המקומית, לקחתי את הספר ברכב הישן שלי והבאתי אותו לספרייה הלאומית בירושלים, עם הרבה יראת שמיים ותפילות. השארתי אותו שם לשיפוצ שנעשה בסיוע משרד ראש הממשלה, ואחרי זמן מה לקחתי אותו בחזרה אלינו. בספרייה הלאומית שחזרו את הספר בצורה מדהימה, וכיום הוא שמור אצלנו בתנאים מיטביים.
ספרים כאלו יש להחזיק בטמפרטורה קבועה ובלחות נמוכה, וכך אנחנו עושים. הספר גם נסרק כולו והועלה בשלמותו לאינטרנט, במיזם המורשת של רשת ארכיוני ישראל".

לירון גורפינקל, מנהלת הארכיון בזכרון־יעקב, מסבירה שאצלם העדיפו דווקא לשלוח את הספר למשמרת בארכיון המדינה בירושלים: "בעיניי זה פריט בעל ערך לאומי, וצריך לשמור עליו כראוי. לנו בזכרון־יעקב אין שום אפשרות לעמוד בתנאים הדרושים, כולל הביטוח שלו. בירדנו נותרו העתק שלו וכן סריקה דיגיטלית. אין לי מושג איך הספר החזיק מעמד לאורך כל השנים; הרי הארכיון בזכרון־יעקב הוקם רק ב־1982, מאה שנה אחרי הקמת המושבה. ועד המושבה כנראה הבין את חשיבותו ושמר עליו. כישראלית יהודייה שחיה ב־2021 בזכרון־יעקב, נראה לי שהברון הקדים את זמנו כשהעניק ספר כזה למושבות".
הקדים את זמנו זו הגדרה מעניינת. נדמה שהיום העיסוק במקדש היה משייך אוטומטית את הברון לנאמני הר הבית ולקצה הימני של המפה הפוליטית.

"אני לא יודעת. לא אקח את זה להיבט הפוליטי, אני גם לא חושבת שאי פעם יבנו את בית המקדש השלישי, ועדיין בעיניי זו יצירה מופלאה. אני לא מלומדת מספיק להבין את משמעות הספר, ורק רוצה שישמרו עליו כמו שצריך. כיום הוא שמור בארכיון המדינה לצד מגילת העצמאות וכל הדברים החשובים של הארץ ושל המדינה שלנו". ■

לתגובות: dyokan@makorishon.co.il